Tekst: Daan Marselis en Roel Notten
Beeld: Studio Oostrum

Aflevering 1

Naar aanleiding van diverse misstanden in de zorg deed *Arts en Auto* een oproep of u ooit ook de klok heeft geluid. Naar aanleiding van de reacties hierop schrijven Daan Marselis en Roel Notten een vierdelige serie over het fenomeen klokkenluiden.

Geen thuis voor klokkenluiders

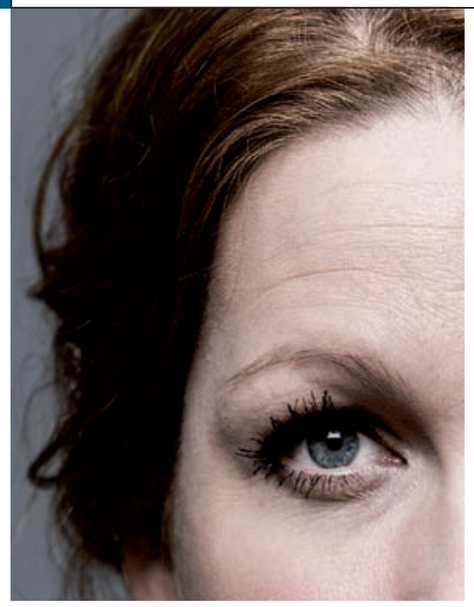
In deze eerste aflevering aandacht voor de vraag met welke gevolgen de melder van een misstand kan worden geconfronteerd. En welke bescherming geniet de klokkenluider in de zorg?

Zestien jaar geleden is het dat kindercardioloog Erik Jan Meijboom werd geschorst nadat hij melding had gemaakt van het hoge sterftecijfer in het Wilhelmina Kinderziekenhuis in Utrecht. Na een juridische strijd kon hij weer in het ziekenhuis aan de slag. Tien jaar later lekte een e-mail van anesthesist Johan Damen uit, waarin hij de aandacht vestigde op het hoge sterftecijfer in het hartcentrum van het UMC St Radboud in Nijmegen. Damen kwam vanwege oplopende spanningen thuis te zitten, maar mocht later elders in dezelfde instelling weer aan de slag.

Afgelopen jaar werd de sector opnieuw opgeschrikt. Ditmaal vanwege problemen in het VUmc en de wijze waarop de instelling met twee kritische medewerkers omsprong. Het ziekenhuis had longchirurg Rick Paul en longarts Piet Postmus op non-actief gesteld nadat de twee de Inspectie voor de Gezondheidszorg op de hoogte hadden gebracht van problemen binnen de longchirurgie. Deze affaires laten zien dat het klokkenluiden voor veel onrust zorgt. Want hoewel de intenties van de klokkenluider op het eerste oog goed lijken, is het ook voor de zorginstelling vaak moeilijk in te schatten in hoeverre de klokkenluider zelf een persoonlijk belang heeft bij het zwartmaken van een collega.

Geruïneerd

In het Zwartboek Klokkenluiders uit 2012 van de Expertgroep Klokkenluiders, een organisatie die melders van misstanden bijstaat, beschrijven ervaringsdeskundigen het typische verloop van een klokkenluidersproces. Er vinden gesprekken plaats met leidinggevenden en bestuurders, waarna soms de vertrouwenspersoon wordt ingeschakeld. Daarna volgt in de regel een intern onderzoek. Het gebeurt nogal eens dat de uitkomsten van een dergelijk onderzoek niet corresponderen met de perceptie van de melder. Het interne onderzoek is bijvoorbeeld onvolledig, eenzijdig >

Initiatiefwet voor betere bescherming

Het Huis voor Klokkenluiders is een initiatief van Kamerlid Ronald van Raak (SP). Het wordt gesteund door PvdA, D66, ChristenUnie, GroenLinks en de Partij voor de Dieren en heeft hiermee een meerderheid in de Tweede kamer, maar niet in de Eerste Kamer. Het Huis wordt ondergebracht bij de Nationale Ombudsman en mag – anders dan het Adviespunt – onderzoek doen naar de misstand en de wijze waarop de werkgever met de werknemer omgaat. Het wetsvoorstel voorziet ook in een fonds dat klokkenluiders financieel kan bijstaan. Als de slechte sfeer op de werkvloer daartoe aanleiding geeft, kan het Huis de klokkenluider aan een nieuwe baan helpen. De melder moet wel de juiste procedure bewandelen. Het Huis kan van behandeling van de zaak afzien als de melder bijvoorbeeld al eerder de media opzocht.

‘Het is een gesloten circuit van machtsdragers, waarin iedereen belang heeft bij rust’

> of ondeugdelijk. De melder voelt zich vervolgens geïsoleerd en kan een onrealistisch hoge bewijslast opgelegd krijgen. Daarna keert het proces zich vaak tegen de melder. Bekende klokkenluiders als Ad Bos (bouwfraude) en Fred Spijkers (onveilige landmijnen) raakten op deze wijze persoonlijk geruïneerd. Zo ver komt het niet altijd, maar dat de melder zelf verdachte wordt, was ook te zien in het VUmc. Niet langer gaat het om de gemelde misstand, maar om het vermeende disfunctioneren van de melder. Zo werd Postmus ‘plichtsverzuim’ verweten. Niet zelden zet de werkgever – al dan niet succesvol – een ontslagprocedure in gang onder het mom van een arbeidsconflict.

Dat het moeilijk is om klokkenluiders te beschermen, komt volgens emeritus hoogleraar criminologie Elisabeth Lissenberg doordat Nederland te klein is om de bescherming goed te regelen. Zij werpt zich al jaren op als voorstander van een betere bescherming van klokkenluiders. “In de elite is het ‘ons kent ons’. Als je nu een belangrijk man bent in de politiek, dan ben je morgen misschien een belangrijk man bij de KLM. Dit geldt ook in de zorg. Topmensen bij de Inspectie zijn de toekomstige directeuren van ziekenhuizen. Het is een gesloten circuit van machtsdragers, waarin iedereen belang heeft bij rust.”
Daartegenover stelt Martin van Pernis, de voorzitter van het vorig jaar van overheidswege geopende Advies- en verwijspunt Klokkenluiders, dat de positie van klokkenluiders de afgelopen tien jaar behoorlijk is verbeterd. Hij verwijst dan vooral naar het bedrijfsleven. Tijdens de openingsplechtigheid in oktober 2012 van het Adviespunt zei hij dat bij grote bedrijven klokkenluiders steeds vaker worden gezien als werknemers die de bedrijfsvoering willen verbeteren. Gevraagd naar de situatie in de zorg, is Van Pernis minder optimistisch. “Zorginstellingen zijn nog niet geëquipeerd om met klokkenluiders om te gaan. De zorg zit complex in elkaar. Als je kijkt naar ziekenhuizen, met hun maatschappen... Dan gelden in de zorg heel andere hiërarchieën dan in het bedrijfsleven. Daar kun je de bescherming van klokkenluiders makkelijker afdwingen door die van bovenaf op te leggen.”

Arbeidsconflict

Toch heeft de sector niet stilgezeten. Zo bestaat sinds 2010 de Klokkenluidersregeling van de Brancheorganisaties Zorg (BoZ). Die regeling is door de brancheorganisaties als lidmaatschapsverplichting gesteld, maar instellingen mogen de regeling naar eigen inzicht – maar altijd met goedkeuring van de ondernemingsraad – aanpassen en implementeren. BoZ-secretaris Johan van der Spek was nauw betrokken bij het opstellen van de regeling. Hij benadrukt dat de regeling recht moet doen aan de positie van zowel de werknemer als de werkgever. “Ze moeten allebei een zorgvuldige procedure volgen als het om misstanden gaat.”

Het meldproces staat in de Klokkenluidersregeling vrij nauwgezet beschreven. Emeritus hoogleraar Lissenberg stelt echter dat dergelijke regelingen in de praktijk maar weinig bescherming bieden. Lissenberg: “Je ziet dat tijdens het proces de aandacht wordt verlegd van de melding naar de klokkenluider. De melder gaat ervan uit dat zijn werkgever de misstand oplost en dat hij zelf na een beroep op de Klokkenluidersregeling beschermd wordt. Maar niets is minder waar. In geen van die regelingen staat hoe de organisatie met de misstand moet omgaan.”

In de praktijk zijn werkgevers geneigd de melding te plaatsen in de setting van een arbeidsconflict, aldus Lissenberg. “Veel mensen die de klok luiden, worden door hun werkgever gedreigd met ontslag. ‘Deze meneer of mevrouw past niet in de organisatie’, wordt dan gezegd. Dat geldt extra hard wanneer een klokkenluider de melding buiten de eigen organisatie neerlegt.”

Van der Spek van BoZ ziet dat anders. ‘Zijn’ Klokkenluidersregeling stelt ook dat de melding in eerste instantie binnen de eigen organisatie moet worden gedaan. Pas als de eigen organisatie niet adequaat reageert of als er grote urgentie is, mag de melder de misstand extern aankaarten. Van der Spek: “Het wordt niet altijd begrepen dat mensen die een misstand opmerken, allereerst loyaal moeten zijn aan hun werkgever. In plaats daarvan denkt men nog weleens: ‘ik zie een misstand en nu mag ik daarmee naar buiten en moet ik tegen negatieve consequenties voor mezelf beschermd worden’. Er moet wel sprake zijn van proportionaliteit.” Om die reden ziet BoZ ook liever niet dat medewerkers naar de media stappen, al zegt Van der Spek niet dat het zoeken van publiciteit verboden is. Het is kortom, balanceren.

Lissenberg hoopt dat er snel landelijke wetgeving komt om klokkenluiders te beschermen. Die is op dit moment in de maak: de initiatiefwet Huis voor Klokkenluiders van SP-Kamerlid Ronald van Raak (zie kader links). De initiatiefwet wordt gesteund door een meerderheid in de Tweede Kamer en is recent ook positief beoordeeld door de Raad van State. Van Raak verwacht dat hij zijn voorstel na enkele aanpassingen nog voor de zomer door de Kamer kan loodsen.

Bescherming

In de tussentijd moeten melders van misstanden het echter doen met het vorig jaar geopende Advies- en verwijspunt Klokkenluiders. Tijdens de opening daarvan vorig jaar verwees voormalig minister Spies van Binnenlandse Zaken naar de historische klokkenluiders Eduard Douwes Dekker, Mark Felt en Aleksandr Solzjenitsyn, die respectievelijk de koloniale misstanden, Watergate en de onmenselijke toestanden in de Sovjet-werkkampen aan de wereld openbaarden. Spies: “Zij brachten informatie naar buiten over zaken die het daglicht niet kunnen verdragen. Ze namen het risico op vervolging, op het verlies van aanzien of van hun baan of zelfs van hun vrijheid voor lief. Zo belangrijk vonden zij het dat er een einde kwam aan de misstanden waarvan zij weet hadden.”

Volgens de minister bewezen klokkenluiders de samenleving in het verleden – en dat is nu niet anders – daarmee een grote dienst. Maar te vaak is het nog een eenzame strijd. Spies: “Zij worden veelal niet geloofd en ze weten niet bij welke instantie ze moeten aankloppen met hun informatie. Klokkenluiders begeven zich daardoor in een mijnenveld, waarbij ze niet goed weten wanneer ze welke stap moeten zetten.”

Het Adviespunt gaat klokkenluiders bijstaan om te voorkomen dat zaken escaleren. In de woorden van Adviespunt-voorzitter Van Pernis: “Escalaties vinden plaats omdat misstanden niet op de juiste wijze worden gemeld. Klokkenluiders zijn er niet op uit om de strijd aan te gaan. Ze willen vooral gehoord worden.” Het Adviespunt zal samen met de melder nagaan of die wel echt een zaak heeft. Van Pernis: “Mensen vragen zich vaak af of ze het wel goed zien.” Als dat zo is, verwijst het Adviespunt de klokkenluider door naar de meest geschikte meldinstantie.

Dat alles neemt niet weg dat met het klokkenluiden altijd risico’s gepaard zullen gaan, meent Van der Spek van BoZ. De Klokkenluidersregeling richt zich daarom vooral op het beschermen van de baanzekerheid van de melder. “Daarmee zegt de regeling niets over de sociale verhoudingen. Dat de klokkenluider juridische bescherming geniet, betekent namelijk niet dat hij of zij ook in de werksfeer beschermd is. Een misstand is per definitie onplezierig voor alle betrokkenen.” Daar zal ook een nieuwe wet niets aan veranderen. <

Volgende maand: nieuwe klokkenluiderscase.

‘Escalaties vinden plaats omdat misstanden niet op de juiste wijze worden gemeld’

Meldingen bij de Inspectie

Bij de Inspectie voor de Gezondheidszorg kwamen in de periode 31 mei 2011 t/m 31 december 2012 via het online meldingenformulier 4750 meldingen van misstanden binnen. Verreweg de meeste meldingen betreffen een calamiteit.